

УДК: 94(477)“18/19” (092)

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ МИКОЛИ ЛИСЕНКА З ГАЛИЦЬКИМИ НАРОДОВЦЯМИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Наталя МІЩАНЧУК

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра історії України,
пр. Гагаріна 72, 49100, Дніпро, Україна

У статті досліджується мережа інтелектуальних контактів композитора, диригента, піаніста, педагога, громадського діяча Миколи Віталійовича Лисенка, які пов'язували його з галицькими народовцями. Актуальність теми вбачаємо у переосмисленні внеску інтелектуальних співтовариств у формування українського світогляду, поширення ідей національної єдності та соборності, посиленні інтересу до інтелектуальної історії України другої половини ХІХ – початку ХХ ст., що супроводжують процес консолідації модерної української нації. Мета дослідження полягає у реконструкції мережі інтелектуальних комунікацій М. Лисенка з провідними представниками народництва Галичини в контексті його мистецької, науково-освітньої та громадської діяльності. На підставі широкої джерельної бази, представлені епістолярними матеріалами, мистецькими рецензіями та відгуками на оригінальні твори композитора, пресовими оглядами його концертно-хорової діяльності, спогадами сучасників, прижиттєвими біографіями, а також вітальними посланнями, грамотами, ювілейними присвятами, некрологами та пам'ятними промовами, розглядається формування і становлення інтелектуальних комунікацій митця з галицькими народовцями, простежується їх інтенсивність та спрямованість протягом 1867–1912 рр. Визначено основні напрямки зв'язків композитора з галицько-українським інтелектуальним середовищем, проаналізовано змістовне наповнення кожного з них. Особливу увагу звернено на український характер інтелектуальної співпраці та інформаційних практик митця, ідейну та світоглядну спорідненість з представниками народовського напрямку українського руху у Галичині. Доведено залежність динаміки та насиченості контактів від взаємодії внутрішніх чинників – напрямів взаємин (мистецькі, наукові, громадські) та зовнішніх впливів (місце перебування, цензурні перепони, інтелектуальні запити українського суспільства тощо). Оригінальність і наукова новизна статті полягає у постановці та розробці недостатньо дослідженого сюжету української інтелектуальної історії другої половини ХІХ – початку ХХ ст., актуалізації ролі українських інтелектуалів у формуванні національного світогляду та ідентичності. Зроблено висновки щодо помітного внеску М. Лисенка у поступ українського націє- та державотворення, формування підвалин модерної української соборності.

Ключові слова: інтелектуальна мережа, інтелектуальні комунікації, галицько-українське інтелектуальне співтовариство, українська інтелігенція, інтелектуальні практики, українські зв'язки, народовство.

Вступ. ХІХ століття – переломний період розвитку новочасного українського суспільства, початок інтенсивного процесу консолідації модерної української нації, творення національної ідентичності, який триває й сьогодні. Провідну роль у “національному пробудженні” відігравала інтелігенція, що вдавалася до поширення в масах національної свідомості¹. Модернізаційні виклики поставили

¹ Павло Роберт Магочій, *Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)*. (Ужгород: Патент, 1994), 10.

перед українською інтелігенцією завдання чітко визначитися з роллю і функціями в суспільстві, зумовили поступове її оформлення в соціально і політично активне середовище із заявкою на національне лідерство².

Подолання деструктивних чинників у процесі націєтворення (бездержавний статус українського народу, штучний поділ між Австрійською та Російською імперіями, асиміляторська політика правлячих режимів) виступило свідченням інтелектуальної зрілості місцевих еліт, усвідомленням ними потенціалу солідарності. Національно орієнтована інтелігенція Наддніпрянщини та Галичини виступала у ролі “інтелектуального генератора ідей” націє- та державотворення³. Спільними зусиллями провідних українських інтелектуалів (Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського, Володимира Шухевича, Омеляна Огоновського, Миколи Лисенка, Філарета Колесси, Остапа Нижанківського та багатьох інших) закладено науковий фундамент народознавства, що сприяло кристалізації національних інтересів, формуванню національної свідомості⁴.

Сучасний стан державотворення в Україні, одним із головних завдань якого є консолідація української нації, всіх громадян, збереження територіальної цілісності держави, зміцнення єдності всіх її регіонів⁵, посилив інтерес дослідників до інтелектуальної історії України другої половини XIX – початку XX ст. Розгляд XIX ст. крізь призму напрацювання ідейно-світоглядних і цивілізаційних засад політичної незалежності України на підставі соборності її етнічних земель, формування громадських і політичних інститутів для реалізації цього проєкту⁶ актуалізував процес переосмислення внеску інтелектуального співтовариства у формування українського світогляду, поширення ідей національної єдності та соборності. Зважаючи на науково-пізнавальну та суспільно-політичну значущість і актуальність проблеми соборності для сучасного українського державотворення, наразі відчутна потреба реконструкції розгалуженої мережі різнорівневих інтелектуальних комунікацій визначних наддніпрянських науковців, культурно-освітніх та громадських діячів другої половини XIX ст. зі своїми галицькими колегами, чільне місце серед яких належало композитору, піаністу, диригенту, педагогу Миколі Віталійовичу Лисенку (1842–1912).

² Олена Ганусин, *Повсякденне життя української інтелігенції Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01.* (Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 2018), 1.

³ Ярослава Верменич, “Вплив наукових дискурсів на процеси формування національної свідомості в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.”, *Народна творчість та етнографія* 4 (386) (2020): 27.

⁴ Верменич, “Вплив наукових дискурсів на процеси формування національної свідомості в Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.”, 33.

⁵ Іван Гошуляк, *Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки)*. (Київ: ІТІЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2009), 5.

⁶ Ярослав Калакура, “Українська соборність як історіографічна проблема”, *Соборність як чинник українського державотворення (до 90-річчя Акту злуки): всеукраїнська наукова конференція.* (Київ, 2009), 68.

Аналіз досліджень і публікацій. Творчий шлях композитора, важливі тогочасні мистецькі події, пов'язані з його ім'ям, привертали увагу вже сучасників митця – провідних українських громадських та культурних діячів Галичини. Чималий фактологічний матеріал до життєпису М. Лисенка в контексті українського національно-культурного відродження XIX ст. містили розвідки Івана Франка,⁷ Олександра Бережницького,⁸ Володимира Садовського-Домета,⁹ Володимира Шухевича¹⁰, Філарета Колесси¹¹, Станіслава Людкевича¹² та ін. Визначальною рисою вказаних публікацій стало акцентування загальнонаціонального значення композиторської, виконавської та громадської діяльності М. Лисенка, яке репрезентувало оцінку ролі митця в галицько-українському інтелектуальному співтоваристві. Продовжувачами усталеної наукової традиції у середині XX ст. виступили дослідники з української діаспори: Віктор Андрієвський¹³ та Луцій Кобилянський¹⁴.

Побіжно галицьких контактів композитора торкалися автори біографічних нарисів –музикознавці Тетяна Булат,¹⁵ Григорій Курковський,¹⁶ Лідія Архімович та Микола Гордійчук¹⁷. У сучасній українській історіографії тема творчих зв'язків М. Лисенка з галицько-українським культурним середовищем, залишаючись у сфері дослідницьких зацікавлень музикознавців, представлена низкою розвідок, які деталізують міжособистісні взаємини митця з представниками наукової,

⁷ Іван Франко, “Лисенкове свято в Австрії”, *Зібрання творів: у 50 т.*, т. 35. (Київ: Наукова думка, 1982), 85–90; Іван Франко, “Думки профана на музикальні теми”, *Зібрання творів: у 50 т.*, т. 36. (Київ: Наукова думка, 1982), 52–54.

⁸ Олександр Бережницький, “Микола Лисенко”, *Руслан* 287 (1903): 1; 288 (1903): 1–2; 289 (1903): 1; 290 (1903): 1–2; 291 (1903): 2.

⁹ Володимир Садовський-Домет, “Микола Лисенко jako руско-український композитор”, *Діло* 266 (1903): 2.

¹⁰ Володимир Шухевич, “Штука. Грамота “Львівського Бояна” для Миколи Лисенка”, *Зоря* 1 (1893): 19.

¹¹ Філарет Колесса, “Народний напрям у творчості М. Лисенка”, *Музикознавчі праці*, підготувала до друку Світлана Грица. (Київ: Наукова думка, 1970), 484–492; Філарет Колесса, “До питання про український музичний стиль”, *Музикознавчі праці*, підготувала до друку Світлана Грица. (Київ: Наукова думка, 1970), 456–475.

¹² Станіслав Людкевич, “Микола Віталієвич Лисенко як творець української національної музики”, *Літературно-науковий вісник* 61, 2 (1913): 264–271; Станіслав Людкевич, “Націоналізм в музиці”, *Артистичний вісник* 6 (1905): 67–69; 7/8 (1905): 87–89; 9/10 (1905): 116–121.

¹³ Віктор Андрієвський, *Микола Лисенко (в соту річницю народження 1842–1912)*. (Львів: Українське видавництво, 1942).

¹⁴ Луцій Кобилянський, *Микола Лисенко (біографічний нарис)*. (Львів: Накладня Михайла Транька, 1930).

¹⁵ Тетяна Булат, *Микола Лисенко*. (Київ: Музична Україна, 1973).

¹⁶ Григорій Курковський, *Микола Віталієвич Лисенко – піаніст-виконавець*. (Київ: Музична Україна, 1973).

¹⁷ Лідія Архімович і Микола Гордійчук, *М. Лисенко. Життя і творчість*. 3-тє видання, доповнене, перероблене. (Київ: Мистецтво, 1952).

освітньої та культурної інтелігенції Галичини, зокрема, А. Вахнянином¹⁸, Ф. Колесою¹⁹, О. Нижанківським²⁰, В. Шухевичем²¹, С. Людкевичем²² та ін. Окремі аспекти даної сюжетної лінії розкриває Наталія Кобрин, проводячи дослідження прижиттєвих публікацій галицької преси, присвячених особі композитора²³. Межі комунікативного простору М. Лисенка у Галичині окреслює Ольга Кузнецова, розглядаючи вплив композитора на місцеву творчу інтелігенцію крізь призму його епістолярної спадщини²⁴. Разом із тим, незважаючи на достатню розробленість проблематики галицьких контактів митця засобами музикознавства, на сьогодні бракує комплексного дослідження взаємозв'язків М. Лисенка з українським рухом Галичини, що включатиме розлогий аналіз міжособистісних взаємин з провідними місцевими діячами, різнорівневих інтелектуальних комунікацій та інформаційних практик митця у рамках українських науково-просвітницьких, культурних та громадських інституцій. Вказаний підхід дозволить системно вивчити основні напрями інтелектуальних комунікацій М. Лисенка у Галичині, вказати чинники, які визначали їх інтенсивність та змістовне наповнення.

Метою дослідження є реконструкція мережі інтелектуальних зв'язків М. Лисенка з провідними діячами галицького народовства в контексті його мистецької, науково-освітньої та громадської діяльності.

Основу *джерельної бази* дослідження становлять епістолярні матеріали композитора, значну частину яких складає багаторічне особисте листування митця з В. Шухевичем, О. Барвінським, В. Лукичем (Левицьким), О. Нижанківським, О. Огоновським, Ф. Колесою, О. Партицьким, А. Вахнянином, І. Пулюєм та іншими провідними культурними та громадськими

¹⁸ Яким Горак, “Микола Лисенко та Анатоль Вахнянин”, *Дзвін* 11–12 (2000): 94–97; Яким Горак, “Хронограф Шевченківських вечорів”, *Українська музика* 2(12) (2014): 124–148; Яким Горак, “Взаємини між Анатолем Вахнянином та Миколою Лисенком. До історії контактів Миколи Лисенка з галичанами”, *Записки НТШ*, т. ССXLVII (Праці Музикознавчої комісії). (Львів, 2004), 353–362.

¹⁹ Ольга Кузнецова, “Микола Лисенко і Стрийщина: вектори контактів”, *Література та культура Полісся* 97 (Серія “Історичні науки” 12) (2019): 192–203.

²⁰ Роман Сов'як, “Микола Лисенко в мистецькій долі Остапа Нижанківського”, *Фестиваль Лисенка у Львові: матеріали науково-теоретичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження Миколи Лисенка* (2–4 березня 1992 р.). (Львів, 1992): 66–67.

²¹ Петро Арсенич, “Взаємини Миколи Лисенка з Володимиром Шухевичем”, *Народна творчість та етнографія* 3 (1992): 85–87.

²² Ярема Якуб'як, *Микола Лисенко та Станіслав Людкевич*. (Львів: НТШ, 2003); Зенонія Штундер, “Микола Лисенко і Станіслав Людкевич”, *Микола Лисенко: історія і сучасність. Збірник наукових праць. До 175-ї річниці від дня народження композитора*. (Київ, 2019), 118–123.

²³ Наталія Кобрин, “Прижиттєві пресові публікації про Миколу Лисенка у Галичині”, *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства* 7 (2017): 94–117.

²⁴ Ольга Кузнецова, “Епістолярій Миколи Лисенка як джерело вивчення його відносин із галичанами”, *Українська музика* 4(30) (2018): 164–173.

діячами Галичини²⁵. Важливим джерелом виступають рецензії мистецьких діячів на оригінальні твори композитора, огляди його концертно-хорової діяльності, розміщені на шпальтах галицьких часописів²⁶. Вагоме значення для осягнення міжособистісних комунікацій митця, його ролі у галицькому культурному співтоваристві мають спогади представників місцевої інтелектуальної еліти, яких із М. Лисенком пов'язували спільні ідейні настанови та національно-культурницькі практики²⁷. Цінну персоналістичну інформацію про співпрацю з галицькими колегами містять спогади сина Миколи Віталійовича – Остапа²⁸.

Окрему групу джерел складають прижиттєві біографічні нариси М. Лисенка, створені до ювілейних та пам'ятних дат²⁹. Слід згадати і автобіографію композитора, написану ним на замовлення львівського часопису “Світ” у 1881 р.³⁰ Життєпис містить розлогий бібліографічний показник праць митця та передмову, складену редактором журналу І. Франком. Яскравих, емоційно забарвлених штрихів до творчого портрету композитора додають вітальні послання, грамоти, ювілейні присвячення, якими майоріла галицька преса 1893 та 1903 рр. з нагоди 25-ї та 35-ї річниці мистецької діяльності М. Лисенка³¹. Просопографічний портрет митця, оцінку його національно-культурницької діяльності знаходимо у некрологах³² та пам'ятних промовах³³. Світоглядні орієнтири М. Лисенка, його

²⁵ Микола Лисенко, Листи, упорядкування, примітки та коментарі Остапа Лисенка. (Київ: Мистецтво, 1964).

²⁶ “Вісти [Наш композитор народний п. Лисенко]”, *Правда* 6 (1870): 281; “Літературні звістки [Опера Лисенка “Різдвяна ніч”]”, *Правда*, 3 (1874): 127; Василь Левицький, “Закордонська Україна в 1881 році”, *Зоря* 6 (1882): 89–91; Віктор Матюк, “Роздвяна ніч, малоруска опера М. Лисенка”, *Зоря* 7 (1885): 83–84; Анатоль Вахнянин, “Лисенкове свято в Києві”, *Руслан* 291 (1903): 5–7; 293 (1903): 1–2 тощо.

²⁷ Філарет Колеса, *Спогади про Миколу Лисенка*. (Львів: Вільна Україна, 1947); Олександр Барвінський, *Спомини з мого життя*, ч. 1–2. (Львів: Накладом Оренштайна в Коломиї, 1912); Сергій Єфремов, “З Лисенком до Галичини (з споминів і нотаток)”, *Дзвін* 7 (1991): 147–151.

²⁸ Остап Лисенко, *М.В. Лисенко. Спогади сина*, видання четверте, перероблене і доповнене. (Київ: Мистецтво, 1966).

²⁹ “Ювілей Миколи Лисенка”, *Руслан* 264 (1903): 2; “Микола Лисенко”, *Руслан* 266 (1903): 1–2.

³⁰ “Миколай Лисенко”, *Світ* 5 (1881): 94–96.

³¹ “Микола Лисенко”, *Альманах музичний: Літературна частина Першого ілюстрованого календаря музичного на 1904 рік*, зложив і впорядкував Ромуальд Зарицький. (Львів: Друкарня НТШ, 1904), 33–35; “Наші ілюстрації. Грамота для Миколи Лисенка”, *Зоря* 6 (1893): 109, 121; “Миколі Лисенкови % в привіт!”, *Діло* 264 (1903): 1; “Подяка Ювілята”, *Руслан* 280 (1903): 3 тощо.

³² Філарет Колеса, “Микола Лисенко (некролог)”, *Музикознавчі праці*, підготувала до друку Світлана Грица. (Київ: Наукова думка, 1970), 475–484; Михайло Грушевський, “Пам'яті Миколи Лисенка: промова Михайла Грушевського, сказана на засіданні Українського наукового товариства, присвяченому пам'яті М. Лисенка 3(16) грудня 1912”, *Твори: у 50 т.*, т. 8. (Львів: Видавництво “Світ”, 2007), 579–583.

³³ Устим Отава, “Життя мистця і людини”, *Наші дні* 7 (1942): 10; Філарет Колеса, “Микола Лисенко. Промова в 100-літній ювілей від дня його народження, виголошена на ювілейному святі в Криниць д. 21.VI.1942”, *Етномузика* 9 (2013): 80–92; Борис Кудрик, “У сторіччя народин Миколи Лисенка”, *Львівські вісті* 63 (1942): 3; 65 (1942): 3.

методологічні підходи у музикознавстві та етнології відображає розвідка про українські музичні інструменти, вміщена у галицькому часописі “Зоря”³⁴. Цінним джерелом, що передає інформацію про особливості українського інтелектуального ландшафту другої половини XIX – початку XX ст., виступають і самі тогочасні галицькі та наддніпрянські періодичні видання, дотичні до громадської та культурницької діяльності композитора – часописи “Світ”, “Дзвінок”, “Правда”, “Рада”, “Руслан”, “Діло”, “Заря”, “Киевская старина”, “Киевлянин”, “Голос”³⁵ тощо. Інформативно насиченими є цензурні повідомлення та жандармські донесення, у яких знаходимо відомості про український характер співпраці М. Лисенка з галицькими колегами, його вплив на молодше покоління національно орієнтованої інтелігенції Наддніпрянщини³⁶.

Результати дослідження. Історія взаємин М. Лисенка з галицько-українським співтовариством, охоплюючи майже півстоліття безперервних міжособистісних контактів та ідейних обмінів, налічує чимало результативних національно-культурницьких практик і проєктів, сумісно реалізованих на ниві українства. Тісні інтелектуальні комунікації, налагоджені ще в часи навчання у Лейпцизькій консерваторії (1867–1869 рр.), композитор зберігав та примножував протягом усього життя, вбачаючи в них значні потенційні можливості у справі формування національної ідентичності та єдності українського народу. Більше того, навіть після смерті Миколи Віталійовича у 1912 р. продовжилася започаткована ним активна співпраця наддніпрянської та галицької національно орієнтованої інтелігенції, інтелектуальні зв’язки композитора стали однією із підвалин модерної української соборності.

Визначальною рисою інтелектуальних комунікацій М. Лисенка у Галичині був їх український характер. Принагідно зазначимо, що під інтелектуальними зв’язками усвідомлюємо розумові стосунки, насичені конкретними ідеями та діями, та інформаційні практики суб’єктів. Основу інтелектуальної діяльності композитора у галицькому національно-культурному співтоваристві склали контакти та співпраця з представниками народовського табору українського руху, симпатії та власну належність до якого М. Лисенко неодноразово підкреслював³⁷.

³⁴ Микола Лисенко, “Народні музичні струменти на Україні”, *Зоря* 1 (1894): 17–19; 4 (1894): 87–89; 5 (1894): 112–114; 6 (1894): 135–137; 7 (1894): 161–162; 8 (1894): 185–187; 9 (1894): 211–212; 10 (1894): 231–233.

³⁵ “За и против”: Ответ “Русскому вестнику”: [Відкритий лист М.В. Лисенка]”, *Голос* 90 (1875): 4–5; “Лист до редакції: (Відповідь-репліка на статтю у газеті “Киевлянин”, *Заря*, 27 березня 1882; “Відкритий лист М.В. Лисенка до редакції газети “Діло” (Львів) з приводу статті І. Франка “Лисенкове свято в Австрії”, *Діло*, 16 березня 1904; “[Лист М. Лисенка з приводу смерті А. Вахнянина]”, *Руслан*, 61 (1908): 2–3; “Промови на могилі Б. Грінченка”, *Рада*, 13 травня 1910.

³⁶ *Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії: спроба державного регулювання (1847–1914). Збірник документів і матеріалів.* (Київ: Інститут історії України НАН України, 2013), 113, 227–228, 294, 296, 474–475.

³⁷ Лисенко, *Листи*, 50, 155–156, 175.

У цілому змістовне наповнення контактів дозволяє виділити основні вектори інтелектуальних комунікацій митця з галицькими народовцями, динаміка розвитку яких визначається взаємодією внутрішніх чинників – ідейних переконань композитора – та зовнішніх впливів (місце перебування, цензурні перепони, інтелектуальні запити українського суспільства тощо). У рамках даного дослідження проведемо реконструкцію інтелектуальних зв'язків М. Лисенка мистецького, наукового та громадського спрямування, поєднання яких заклало основу співпраці з галицько-українським культурним співтовариством.

Провідним напрямом інтелектуальних комунікацій М. Лисенка з галицькими народовцями стала мистецька співпраця, початок якої співпадає з роками його навчання у Лейпцизькій консерваторії. У 1867 р., по дорозі на навчання під час нетривалої зупинки у Львові, М. Лисенко особисто познайомився з очільником львівського осередку Громади Олександром Барвінським, подальше спілкування з яким нерідко ставало предметом обговорення в його листах до рідних³⁸. Так, у листі до батьків від 11 лютого 1868 р. він ділився неочікуваною приємною звісткою про “замовлення” зі Львова: О. Барвінський, виступаючи від імені національно свідомої інтелігенції Галичини, захопленою обробками М. Лисенком українських народних пісень³⁹, звернувся з прохання покласти на музику “Заповіт” Т. Шевченка⁴⁰. Написана для пам'ятного вечора Кобзаря, перша мелодія із шевченківського циклу М. Лисенка відіграла символічну роль в його житті, започаткувавши його мистецьку комунікацію у Галичині⁴¹.

В особі О. Барвінського композитор знаходить широго приятеля, однодумця та ревного поборника української справи. У їх епістолярії цього періоду знаходимо обговорення поточних справ, у яких М. Лисенко часто виступає медіатором між галичанами та наддніпрянцями. Завдяки його сприянню вирішилося питання перекладу Михайлом Старицьким на українську мову віршів сербських поетів⁴². Пантелеймон Куліш під час особистої зустрічі з М. Лисенком у Дрездені погодився підготувати для “Читанки” О. Барвінського біографічні довідки про сучасних наддніпрянських письменників, про що композитор повідомляв останнього в листі від 21 травня 1869 р.⁴³ У листах М. Лисенко нарікав і на відсутність нормального сполучення між Галичиною та Наддніпрянщиною, що нерідко спричиняє проблеми у пересиланні замовленої літератури або публікації у галицьких виданнях творів східноукраїнських авторів. Однак, більшу стурбованість, на його думку, викликала слабкість духовної та

³⁸ Лисенко, *Листи*, 52, 73.

³⁹ “Допис з Відня. (Закладина “Січи”. – Поминки Маркіяна Шашкевича)”, *Правда* 10–11 (1868): 132.

⁴⁰ Лисенко, *Листи*, 52.

⁴¹ Богдан Леонтович, “Семи роковини смерті Тараса Шевченка у Львові”, *Правда* 8 (1868): 96.

⁴² Лисенко, *Листи*, 73.

⁴³ Там само, 94.

організаційної єдності: “Я тієї думки, що нам, своїм кривим людям, однієї матері дітям, не варт, не личить роз’їднатись, але скуплятися якнайміцніше”⁴⁴.

У лейпцизький період мистецькі комунікації пов’язували М. Лисенка і з громадсько-політичним діячем Галичини, композитором, журналістом, першим головою львівської “Просвіти” Анатолем Вахнянином. Спілкування оберталось переважно навколо культурно-громадських питань, дотичних до львівського часопису “Правда” – літературно-наукового журналу народовського спрямування, що виходив за значної фінансової підтримки наддніпрянців – П. Куліша та О. Кониського. Так, М. Лисенко подав А. Вахнянину, як редактору часопису, свої стилістичні виправлення до українського перекладу Біблії П. Куліша та І. Нечуй-Левицького, який друкувався як додаток до журналу⁴⁵, опікувався виданням перекладів віршів сербських поетів, виконаних М. Старицьким під псевдонімом Гетьманець⁴⁶. А. Вахнянин, у свою чергу, виступаючи першим популяризатором творчості митця у Наддністрянщині, розміщував у “Правді” переклади чеських рецензій на концерти М. Лисенка⁴⁷.

Великого значення надавав композитор збереженню галицьких мистецьких комунікацій після повернення до Києва. Вирушаючи на батьківщину, він планував зробити зупинку у Львові, щоб у ході особистої зустрічі з А. Вахнянином обговорити деталі подальшої співпраці в умовах цензурних обмежень та ідеологічного тиску російського уряду. Перекоаний у необхідності духовного єднання двох частин українського народу, композитор обіцяв пропагувати в підросійській Україні часопис “Правда”, якому надавав статусу “першого дійсно народного органа української народності”⁴⁸.

Варто зазначити, що динамічність та насиченість мистецьких комунікацій з галицькими народовцями другої половини 60-х рр. XIX ст., яка значною мірою пояснювалася перебуванням в єдиному європейському інтелектуальному просторі, відсутністю територіальних перепон та міждержавних кордонів, композитору вдалося зберегти і в подальшому. Так, оригінальні твори митця та обробки народних пісень стали неодмінним атрибутом концертних програм до Шевченкових роковин, що традиційно відзначалися галичанами. Для прикладу, огляди пам’ятних заходів за 1870–1876 рр., опубліковані у часописі “Правда”, містили переліки українських мелодій М. Лисенка, серед яких знаходимо “Та не жур мене моя мати”, “Ой у полі та й Баришполі”, “Максим козак Залізняк”, “Гей, не дивуйте” та ін.⁴⁹ Народну пісню “Ой одна я, одна” в його обробці було

⁴⁴ Лисенко, *Листи*, 103.

⁴⁵ Там само, 94, 101.

⁴⁶ Там само, 100–101, 104.

⁴⁷ “Вісті [Великоруський співак п. Д.А. Славянський дав 26-го грудня в Празі концерт...]”, *Правда* 1 (1868): 12.

⁴⁸ Лисенко, *Листи*, 50.

⁴⁹ “[В середу (25 лютого) в день Тараса]”, *Правда* 3 (1870): 144–146; “[Дев’яті роковини смерті Тараса Шевченка у Відні]”, *Правда* 3 (1870): 146–147; “[Чотирнадцяті роковини смерті Тараса Шевченка]”, *Правда* 5 (1875): 195–197; “[Святкованья п’ятнадцятих роковин смерті Тараса Шевченка]”, *Правда* 5 (1876): 198–199.

включено до концертної програми музично-декламаційного вечора з нагоди 30-річчя смерті галицького просвітника Маркіяна Шашкевича⁵⁰.

Ще одним проявом мистецьких зв'язків стало відстеження галицькими журналістами творчої діяльності митця та регулярна публікація повідомлень про його успішні концерти у Києві⁵¹. Допис у “Правді” 1872 р. підкреслював неабияку популярність композицій М. Лисенка у галицько-українській громаді: “[...] немає ні одної людини, щоб не перейняла хоч одної пісні, зложеної сим знаменитим музиком народнім”⁵². У додатку першого номера часопису за 1872 р. вийшов нотний збірник творів композитора під звучною назвою “Поклик до братів Славян”⁵³. А. Вахнянин також допомагав Миколі Віталійовичу дістати необхідну музичну літературу – збірки автентичних слов'янських пісень – для організації різдвяних концертів у Києві⁵⁴, як редактор виступав ініціатором розміщення у “Правді” інформації про композиторську діяльність митця, анонсує вихід наступного випуску “Збірника українських народних пісень”, збірника танків і веснянок “Молодощі” та музики до “Кобзаря”⁵⁵.

Своєрідність мистецьких зв'язків М. Лисенка з галицьким народом останньої чверті XIX ст. – початку XX ст. значною мірою визначалася зовнішніми обставинами – цензурною політикою російського уряду, спрямованою на переслідування українства. Цензурні лежачі, запроваджені Емським актом 1876 р., унеможливили відкриту діяльність, стимулювали пошуки національно свідомою інтелігенцією Наддніпрянщини альтернативних комунікаційних каналів із галицько-українським інтелектуальним співтовариством.

Новим проявом мистецьких комунікацій М. Лисенка у Галичині стала активна співпраця з місцевими науково-літературними та громадсько-культурними виданнями. Спільні інтелектуальні проекти поєднували митця з редакцією львівського часопису “Зоря”. Опікуючись налагодженням літературних і культурних зв'язків з Наддніпрянською Україною, В. Лукич (Левицький) дослухався до порад М. Лисенка щодо залучення до авторського штату журналу молодих східноукраїнських літераторів: Людмили Старицької, Софії Русової, Якова Щоголіва та ін.⁵⁶ Видавничі контакти митців включали підготовку розширеного бібліографічного покажчика музичних творів М. Лисенка, біографічного нарису М. Старицького, оновлення редакційної політики часопису та багато інших поточних справ⁵⁷. Аналіз особистого листування вказує на ідейну

⁵⁰ “[Музикально-декламаторський вечер в 30-ті роковини смерти Маркіяна Шашкевича]”, *Правда* 10 (1873): 374–375.

⁵¹ “Вісти [Наш композитор народний п. Лисенко]”, *Правда* 6 (1870): 281; “Літературні звістки [Опера Лисенка “Різдвяна ніч”]”, *Правда* 3 (1874): 127.

⁵² “Новинки [Давно вже рознеслась по нашій країні слава...]”, *Правда* 4 (1872): 199.

⁵³ Микола Лисенко, “Поклик до братів Славян”, *Правда* 1 (1872): додаток.

⁵⁴ Лисенко, *Листи*, 105.

⁵⁵ “Літературні звістки [В книготоргівлі Л. Ильницького в Києві]”, *Правда* 12 (1876): 479.

⁵⁶ Лисенко, *Листи*, 207.

⁵⁷ Там само, 194, 207, 211, 229, 232–233.

та світоглядну близькість діячів, спорідненість їх національно-культурних інтересів. Розлогий епістолярій М. Лисенка та В. Лукича (Левицького) демонструє жваве обговорення тем духовної та ідейної єдності українських земель, які перебували в центрі уваги інтелектуалів⁵⁸.

Окрім того, знаходимо підтвердження контактів М. Лисенка з іншими народовськими виданнями Галичини. Міцні зв'язки поєднували композитора з відновленим галицьким часописом “Правда”, з якого він, як і більшість наддніпрянських діячів у цей період, дізнавався новини про різноманітні події на теренах України. Свідченням вагомості львівського видання в житті митця виступають епістолярні контакти М. Лисенка з тодішнім видавцем часопису О. Барвінським, у яких обговорювалися питання передплати та переправлення журналу в підросійську Україну⁵⁹. До головного редактора часопису “Діло” Івана Белея композитор звертався у грудні 1883 р. із проханням помістити оголошення про вихід з друку його опери “Різдвяна ніч”, йому ж він надсилав для публікації в журналі у грудні 1886 р. ноты музичних фрагментів до поезій Т. Шевченка “Мені однаково” та “Огні горять”⁶⁰. У листі до засновника дитячого журналу “Дзвінок” Володимира Шухевича від 18 лютого 1893 р. М. Лисенко згадував про закінчення роботи над дитячою оперою “Зима та Весна”, створеною на слова Дніпрової Чайки з використанням елементів обрядової етнографії, пропонуючи видати її у часописі⁶¹.

Значного розвитку у цей період набули мистецькі зв'язки М. Лисенка з мережею хорових і музичних товариств “Боян”, видавництвом “Бібліотека Музикальна”, очолюваних здебільшого представниками молодшого покоління галицьких композиторів і музикознавців народовського спрямування. Митець завжди з великим завзяттям ставився до можливості побувати в Галичині, попрацювати з місцевим мистецьким співтовариством. У листі до І. Франка від 6 червня 1885 р. він захоплено переповідає про заплановану участь у “молодечій мандрівці” – концертному турі львівського аматорського хорового гуртка, який популяризував у Галичині українську народну пісню: “[...] найпаче люд та країну побачити мені невідому і враз притяженне цікаву мені, інтересну; може б, що перепало б і до теки етнографічної [...]”⁶². Дуже гнітила активну натуру композитора внутрішньополітична обстановка в Наддніпрянщині, переслідування українських діячів, через які він змушений був часто відмовлятися від участі у мистецьких заходах Галичини. У спогадах Остапа Лисенка знаходимо свідчення непростого вибору батька, роздумами про який митець ділився зі своїм давнім приятелем Борисом Познанським:

⁵⁸ Лисенко, *Листи*, 194, 207, 208–209.

⁵⁹ Там само, 183, 184.

⁶⁰ Там само, 146, 164.

⁶¹ Там само, 222.

⁶² Там само, 151.

“Гадаю їхати у Львів на виставу: просять дати концерти. Воно й пожадано, але враз і небезпечно, бо Москальофіли того й чекатимуть, щоб з якої там маніфестації зробити донос, а тоді хто поручиться, що мене візьмуть за хвіст та з черги й викинуть, а інститут (шляхетних дівчат) – це єдина інституція, що нею я годуюся. Отаке лихо, друже! І треба б, і ніяково!..”⁶³.

Тож змушений прилаштуватися до суцільних обмежень та заборон, М. Лисенко активно комунікував із галицькими музичними виданнями. Його композиції увійшли до першої в Галичині збірки творів українських композиторів “Кобзар”, укладеної 1885 р. Схвальні відгуки М. Лисенка отримала робота спеціалізованого нотного видавництва “Бібліотека Музикальна”, заснованого 1885 р. у Львові молодими галицькими музичними діячами Остапом Нижанківським, Кирилом Студинським, Антіном Крушельницьким та Йосипом Партицьким. Після публікації в “Бібліотеці Музикальній” низки власних вокальних творів композитор, обходячи російську цензуру, налагодив спілкування з “молодими патріотами” посередництвом дружини І. Франка, додаючи в особистих листах до Ольги Федорівни світлини та коротенькі повідомлення для видавців⁶⁴.

Не можна оминати увагою інтелектуальну взаємодію М. Лисенка з товариством “Боян”, що виникнувши 1891 р. у Львові, через систему місцевих філіалів доклало чимало зусиль до популяризації української пісні в Галичині. До цього періоду відносяться насичені епістолярні комунікації композитора з провідними діячами товариства: О. Нижанківським, А. Вахнянином та В. Шухевичем. Так, відгукуючись на прохання А. Вахнянина, М. Лисенко опікувався придбанням та відправкою народних інструментів (торбана, кобзи, ліри, гуслів) для галицької вистави у березні 1894 р.⁶⁵ У листуванні з В. Шухевичем знаходимо обговорення наукових новинок, зокрема, надісланої галичанином четвертої частини власної етнографічної збірки “Гуцульщина”, яку М. Лисенко вважав вірцевою працею:

*“Вам випала велика честь, що зазнайомити публічність з так мало знаним краєм й його людом, цікавим, оригінальним і талановитим людом”*⁶⁶.

1904 р. композитор ділився зі своїм західним колегою враженнями від роботи започаткованої ним у Києві Музично-драматичної школи, планами щодо клопотання про відкриття філармонічного товариства з широкою програмою – “Київського Бояна”, мріючи колись дати спільний концерт з “Боянами” Галичини⁶⁷. З великим ентузіазмом сприймав своє нагородження дипломом почесного члена “Львівського Бояна”⁶⁸.

⁶³ Лисенко, *Спогади сина*, 159–160.

⁶⁴ Лисенко, *Листи*, 171.

⁶⁵ Там само, 238.

⁶⁶ Там само, 390.

⁶⁷ Лисенко, *Листи*, 390–391.

⁶⁸ Там само, 214, 222.

М. Лисенко неодноразово схвально відгукувався про діяльність молодого композитора, керівника хорових колективів у Бережанах, Львові та Стрию Остапа Нижанківського. Для прикладу, в оцінці надісланого йому галичанином коломиїкового попури “Вітрогони”, митець вбачав “щиро народний матеріал, в обробленні досить приязному й добре поданий”, наголошуючи на необхідності використання фольклорних джерел у професійній діяльності українських композиторів: “Од вас, молодих, тільки й сподіватись, що ви привернетесь до народного живця, котрий у вас в Галичині цілком занедбано”⁶⁹. Довіра відомого композитора інтенсифікувала хорову діяльність О. Нижанківського, який активно долучився до влаштування “мандрівних концертів” по Галичині, Поділлі та Буковині. Програма виступів включала хорові композиції Д. Бортнянського, А. Вахнянина, Ф. Колесси, М. Лисенка, П. Ніщинського та інших українських композиторів з Наддніпрянщини та Галичини. Так, за спогадами стріянина Ф. Колесси, репертуар місцевого хору містив авторські твори М. Лисенка (“Іван Гус” на слова Т. Шевченка, “На прю” на слова М. Старицького) та обробки композитором народних пісень (“Ой пушу я кониченька”, “Та нема гірш нікому”, “Ой по горі василечки сходять”, “Ходив чумак по риночку”, “Туман яром котиться” та ін.)⁷⁰. У Ф. Колесси знаходимо й свідчення міжособистісних комунікацій О. Нижанківського з М. Лисенком, який у відповідь на намір юнака продовжити музичне навчання в Наддніпрянщині, запросив його до себе. І хоча плани на професійну кар’єру музиканта були жорсткою зруйновані батьком, який вбачав у синові продовжувача священицької династії⁷¹, О. Нижанківський завжди вважав себе учнем видатного композитора.

Міцні міжособистісні контакти, спрямовані по лінії “учитель-учень”, пов’язували з М. Лисенком і самого Філарета Колессу. Як і О. Нижанківський, під впливом етнографічної та композиторської діяльності митця, він надсилав на рецензію свої обробки українських народних пісень. Листи-відповіді М. Лисенка до молодого галичанина від 22 квітня та 17 травня 1896 р. містять теоретичні висновки, практичні поради у царині музикознавства та етнологічних досліджень⁷². У листах композитор зупинявся на походженні української музичної традиції, на проблемах збереження фольклорної спадщини та організації етнологічної діяльності в Галичині на наукових засадах:

“[...]що ми дамо з цього погляду в скарбницю слов’янської народної музики? Сливє нічого, бо нема кому й давати: нема ні зацікавлень роботою, ідеєю, ні озброєних наукою, досвідом... А нива облогом лежить, і за того не буде чого з неї й узяти, бо цивілізація така, як у нас, [...], нищить народність, занечищує, забруднює ниву, прищеплює їй найпідліші сторони”⁷³.

⁶⁹ Лисенко, *Листи*, 191–192.

⁷⁰ Філарет Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*. (Львів: Вільна Україна, 1947), 13.

⁷¹ Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*, 11.

⁷² Лисенко, *Листи*, 267–269, 273–277.

⁷³ Лисенко, *Листи*, 297.

Як згадував Ф. Колесса, він відразу зрозумівши “широке призначення” адресованих йому листів, цитував окремі думки композитора найближчому оточенню, колегам-однотумцям, а 1905 р., заручившись дозволом самого автора, опублікував його поради, долучивши до власної розвідки “Кілька слів про збирання і гармонізування українських народних пісень”⁷⁴. Відомо також про присвяту Ф. Колессою своєму музичному наставнику композиції “Обжинки”, що являла собою етнографічну картину для мішаного хору⁷⁵.

Учнем М. Лисенка називав себе ще один галицький композитор, музикознавець, фольклорист Станіслав Людкевич. У роки навчання у Львівському університеті, посередництвом Ф. Колесси познайомившись з порадами композитора щодо обробки народних пісень, молодий студент надіслав М. Лисенку листа, у якому звертався з проханням написати рецензію на його композиції “Сирітка” та “Не співайте мені сеї пісні”⁷⁶. Отримавши схвальні відгуки та поради відомого колеги, С. Людкевич збирався після повернення з військової служби на навчання до М. Лисенка.

Змушений на батьківщині працювати в умовах суцільних обмежень і заборон, композитор вибудував розгалужену мережу інтелектуальних комунікацій із “Союзом співацьких і музичних товариств”, пізніше перейменованим в “Музичне товариство ім. М. Лисенка”, та товариством “Просвіта”, одним із засновників якого виступав учений-філолог, громадський діяч Омелян Огоновський. Так, товариство опікувалося публікацією композиції “Іван Гус”, створеної М. Лисенком на слова Т. Шевченка з поеми “Єретик” до 20-ї річниці смерті поета⁷⁷. У листах до О. Огоновського за 1894 р. знаходимо прохання М. Лисенка повідомити результати літературного конкурсу, оголошеного кілька років тому і з незрозумілих причин незавершеного, для участі у якому він надсилав історичну драму М. Старицького, вбачаючи в подібному недбальстві причину послаблення інтересу нечисленних українських драматургів до творчої діяльності: “При нашій духовній бідності люде відцуруються остаточно і писати, і підпирати свою сцену, своє питиме діло”⁷⁸.

Яскравим виразом мистецьких комунікацій М. Лисенка з представниками народоства Галичини стало масштабне святкування на західноукраїнських землях 35-річчя його творчої діяльності, ініціаторами якого виступили галицькі колеги-однотумці – А. Вахнянин і В. Шухевич. Провідні українські часописи Галичини упродовж декількох місяців відстежували діяльність львівського ювілейного комітету, який об’єднав представників 30 українських товариств і

⁷⁴ Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*, 19.

⁷⁵ Лисенко, *Листи*, 296.

⁷⁶ Зенонія Штундер, “Микола Лисенко і Станіслав Людкевич”, *Микола Лисенко: історія і сучасність. Збірник наукових праць. До 175-ї річниці від дня народження композитора*. (Київ, 2019), 119.

⁷⁷ Лисенко, *Листи*, 170.

⁷⁸ Там само, 242, 244.

редакцій, у деталях описували святкування у Львові (урочисту академію, два концерти, повністю складені з творів М. Лисенка, та постановку дитячої опери “Коза-Дерева”), виступи у Станиславові та Чернівцях⁷⁹. На урочистому зібранні, у присутності самого ювіляра, було виголошено вітальну промову, що містила аналіз основних жанрів творчості композитора, автором якої виступив Ф. Колесса⁸⁰. Підкреслюючи вагомість події для українського музичного світу, він називав ювілей “святом єднання галицьких і придніпровських українців у культурній ділянці”⁸¹.

Суспільно-політичне піднесення початку ХХ ст. у Наддніпрянщині пов’язане з російськими революційними подіями 1905–1907 рр., вплинувши на форми та методи української національно-культурної та громадської діяльності, внесло свої корективи у стиль і напрями мистецьких взаємозв’язків М. Лисенка з Галичиною. Згадуючи події тих днів, Остап Лисенко відзначав загальне емоційне піднесення композитора:

“Батько не належав ні до однієї політичної партії, та в його симпатіях до революціонерів не сумнівались навіть жандарми”⁸².

У школі М. Лисенка революційно налаштовані учні створили ініціативну групу для допомоги страйкуючим і арештованим, деякі з них входили до Васильківської бойової дружини, організованої у Києві для боротьби з чорносотенцями. Активними учасниками виступів стали найближчі родичі композитора: син Остап, племінник Юрій Старицький, молодший брат Андрій Віталійович, останнього з яких, рятуючи від арешту та заслання, довелося таємно переправляти за кордон⁸³. Революційними поривами була пройнята творчість М. Лисенка тих років: у самий розпал робітничих заворушень з’явилися створені на основі поезій І.Франка композиції “Ой, що в полі за димове” та “Вічний революціонер”, остання з яких, швидко розповсюдившись серед народу завдяки зусиллям декількох довірених осіб з-поміж учнів, що таємно розучили її в приміщенні Музично-драматичної школи композитора, здобула статус неофіційного гімну⁸⁴.

У післяреволюційний період М. Лисенко, відгукуючись на інтелектуальні запити українського суспільства, зосередився на культурно-громадській діяльності, користуючись певними цензурними послабленнями, що стали можливі внаслідок скасування дії Емського акта: виступав з публічними лекціями та хоровими концертами, опікувався відкриттям “Київського Бояна” та Українського

⁷⁹ Лисенко, *Спогади сина*, 221, 230, 231.

⁸⁰ Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*, 19.

⁸¹ Там само, 23.

⁸² Лисенко, *Спогади сина*, 263.

⁸³ Лисенко, *Спогади сина*, 268–269, 270.

⁸⁴ Там само, 265.

клубу. Насиченість інтелектуальних практик митця в Наддніпрянській Україні, значно зменшила динаміку галицьких контактів композитора, змінила їх пріоритетне спрямування. Так, виявом мистецьких комунікацій композитора з галицько-українським інтелектуальним співтовариством вказаного періоду стала постановка опери “Різдвяна ніч” на львівській сцені. Підготовка лібрето, організаційні моменти репетиційного процесу знаходимо в листі митця від 11 лютого 1908 р., адресованого ініціатору проведення культурного перфомансу О. Барвінському⁸⁵. Однак, в цілому мистецький напрям інтелектуальних контактів М. Лисенка з галицькими народовцями на початку ХХ ст. утратив свої домінуючі позиції, поступившись науковим комунікаціям, пов’язаним із членством композитора в НТШ.

Таким чином, щільність і динамічність мистецьких контактів М. Лисенка з галицько-українським інтелектуальним співтовариством у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. визначалися внутрішніми світоглядними настановами композитора, ідейною близькістю до народовства, перебуванням під значним впливом суспільно-політичних процесів, що відбувалися в Наддніпрянській Україні. Найбільшою інтенсивністю та насиченістю вирізнялися два періоди мистецьких комунікацій митця у Галичині: друга половина 60-х рр. ХІХ ст., що пояснюється вільним ідейним обміном композитора з галицькими колегами – українськими музикантами, літераторами, журналістами під час його навчання в Лейпцизькій консерваторії; та остання чверть ХІХ ст., позначена цензурними заборонами на українську культурницьку діяльність у підросійській Україні, які змушували митця шукати альтернативний простір для творчої діяльності на західноукраїнських землях. Незмінними при цьому залишилися форми інтелектуальних комунікацій, які полягали в міжособистісних зв’язках та співпраці з галицькими науковими і культурними інституціями, та їх українська спрямованість. Тісна мистецька співпраця поєднувала М. Лисенка з провідними представниками народовського табору українського руху Галичини: А. Вахнянином,

В. Шухевичем, О. Барвінським, Ф. Колессою, О. Нижанківським, С. Людкевичем, О. Огоновським та ін. Разом із тим інтелектуальні комунікації мистецького напрямку реалізовувалися через професійні контакти з українськими культурними товариствами (“Просвіта”, “Боян”, “Союз співацьких і музичних товариств”), місцевими часописами народовського спрямування (“Зоря”, “Правда”, “Діло”, “Дзвінок”) та сумісні музичні проекти.

Домінуючий мистецький напрям у галицьких інтелектуальних комунікаціях М. Лисенка органічно поєднувався з іншими видами співпраці. Активно розвивалися наукові зв’язки митця із західноукраїнським культурним співтовариством, поява яких також відноситься до другої половини 60-х рр. ХІХ ст. Так, з Омеляном Партицьким – вченим-мовознавцем, істориком,

⁸⁵ Лисенко, *Листи*, 410.

громадським діячем, одним із лідерів народовського руху в Галичині – М. Лисенка поєднували спільні наукові зацікавлення в царині етнографії. Знаючи про етнографічні дослідження О. Партицького, він в листі від 18 січня 1868 р., повідомляв про власноруч підготовлений до друку збірник українських народних пісень, звертаючись з проханням надсилати галицькі пісні з текстом, коломийки та мелодії танків для подальших випусків. Цікавили його і мовознавчі розвідки вченого, особливу увагу М. Лисенка привертала “Німецько-український послівник”, укладений О. Партицьким⁸⁶. До кола інтелектуального спілкування композитора в часи його навчання у Німеччині входив представник редакторської колегії “Правди” – судовий ад’юнкт Іван Микита, до якого М. Лисенко звертався з практичних питань: передплати німецьких та чеських часописів у Російську імперію, налагодження співпраці між іноземними та українськими видавцями, придбання чеських та сербських етнографічних видань Яна Коллара та Вука Караджича⁸⁷.

Вищого організаційного рівня етнографічні та музикознавчі контакти митця з галицькими народовцями набули у другій половині 70-х рр. XIX ст., реалізуючись через першу у Наддніпрянщині наукову інституцію з яскраво вираженим українським характером – Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (1873–1876 рр.). Увійшовши до складу місцевого осередку Всеросійської наукової організації, М. Лисенко разом із іншими активними представниками Київської громади Олександром Русовим і Михайлом Драгомановим відстоював ідею розширення дослідницького поля інституції на всі етнічні українські території, включаючи Галичину, Буковину та Закарпаття⁸⁸. У рамках порівняльних студій західноукраїнських етнографічних матеріалів із наддніпрянськими аналогами Микола Віталійович разом зі своїм давнім приятелем та однодумцем О. Русовим влітку 1873 р. здійснив велику дослідницьку мандрівку слов’янськими землями, у ході якої відвідав регіони, населені бойками, гуцулами та іншими українськими субетнічними групами. У супроводі галицького колеги фольклориста, лексикографа, члена “Просвіти” Євгена Желехівського дослідники вивчали місцевий фольклор і побут, відомості про що знаходимо у листі М. Лисенка до батьків від 26 липня 1873 р.⁸⁹

Спільні наукові проекти поєднували М. Лисенка із західноукраїнськими колегами і після закриття Південно-Західного відділу, в діяльності якого офіційна влада вбачала небезпечні паростки українського сепаратизму. Так, з ініціативи редактора журналу В. Лукича (Левицького) М. Лисенко надрукував у “Зорі” спеціально підготовлену теоретичну розвідку про українські народні інструменти, у якій подано розлогий опис кобзи (бандури) та торбана з нотними прикладами

⁸⁶ Лисенко, *Листи*, 50.

⁸⁷ Там само, 83–84.

⁸⁸ Наталія Міщанчук, “Інтелектуальні комунікації М. Лисенка у складі Південно-Західного відділу Російського географічного товариства (1873–1876)”, *Грані* 24(10) (2021): 46.

⁸⁹ Лисенко, *Листи*, 106–109.

і малюнками⁹⁰. Композитор часто долучався до різноманітних просвітницьких ініціатив. Дізнавшись про укладання О. Барвінським “Читанки” для українських шкіл Галичини, він надав для включення до її складу дитячий гімн “Боже, великий, єдиний”, написаний ним на слова О. Кониського. Під час київського візиту І. Франка 1885 р. М. Лисенко передає через нього рукопис власного підручника співу, створеного спеціально для галицьких народних шкіл⁹¹.

Багаторічна співпраця поєднувала митця з Науковим товариством імені Шевченка – українською інституцією, що структурно наслідувала зразки європейських Академій наук, почесним членом якої М. Лисенка обрали у листопаді 1903 р. під час ювілейних заходів у Львові. Деталі урочистого прийому, відвідування бібліотеки та друкарні НТШ, описані Миколою Віталійовичем, збереглися у спогадах Остапа Лисенка⁹². Творчі контакти вперше пов’язали композитора з науковим товариством за кілька років до цього: створений при НТШ Комітет із вшанування пам’яті Івана Котляревського запросив М. Лисенка разом із іншими представниками наддніпрянської культурної інтелігенції взяти участь у святкуванні 100-річчя першого видання “Енеїди”. Концертна програма пам’ятного вечора 1898 р. включала виконання опери М. Лисенка “Наталка Полтавка”, створеної за мотивами однойменної п’єси Івана Котляревського⁹³. 1911 р. він опікувався організацією мовознавчої експедиції галицького діалектолога і фонетиста, дійсного члена НТШ Івана Зілинського на Полтавщину. У листі від 1 липня 1911 р. до літературознавця та перекладача Івана Стешенка, який був чоловіком племінниці М. Лисенка – дитячої письменниці Оксани Старицької, композитор звертався з проханням взяти на себе експедиційний супровід вченого, обмеженого часовими рамками⁹⁴. Організаційна допомога митця знадобилася і Ф. Колессі під час підготовки влітку 1908 р. до етнографічної експедиції на Миргородщину, мета якої полягала у записі традиційного репертуару кобзарів і лірників за допомогою сучасного фонографічного обладнання. Беручи участь у наукових заходах, організованих за ініціативи Лесі Українки та її чоловіка фольклориста Климента Квітки, Ф. Колесса, скориставшись нагодою, відвідав Миколу Віталійовича у Китаєві під Києвом⁹⁵. Як свідчить Остап Лисенко, під час кількаденного перебування на дачі батько з галицьким гостем обговорювали особливості кобзарського репертуару Опанаса Сластіона та Михайла Кравченка, тонкощі нотної передачі їх самобутньої манери виконання⁹⁶. В особистому листуванні музикознавців пізнішого часу знаходимо і схвальні відгуки М. Лисенка на записи кобзарського співу, надіслані йому Ф. Колессою по завершенні

⁹⁰ Лисенко, *Листи*, 206, 207, 224, 228, 237.

⁹¹ Там само, 150, 451.

⁹² Лисенко, *Спогади сина*, 230.

⁹³ Лисенко, *Листи*, 301.

⁹⁴ Там само, 422–423.

⁹⁵ Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*, 24.

⁹⁶ Лисенко, *Спогади сина*, 289.

експедиції⁹⁷. Повністю довіряючи професіоналізму та порядності молодшого колеги, з яким пов'язували спільність світоглядних та наукових установок, М. Лисенко в останні роки часто доручав Ф. Колесі замінити його на загальних зборах та урочистих засіданнях НТШ⁹⁸.

Тож наукові комунікації М. Лисенка із галицько-українським інтелектуальним співтовариством стали органічним виявом внутрішніх ідейних настанов і дослідницьких зацікавлень композитора у царині етнології та музикознавства, логічним продовженням його мистецьких вподобань. Під впливом культурно-політичної ситуації у Наддніпрянщині другої половини XIX – початку XX ст. М. Лисенко, відгукуючись на інтелектуальні запити тогочасного українського суспільства, налагодив тісну співпрацю з галицькими науковцями посередництвом українських наукових інституцій. Активна участь у дослідницьких проєктах та просвітницьких ініціативах на ниві українства співпадала з динамічними фазами розвитку наукових комунікацій митця із галицькими народовцями, що пояснюється перебуванням композитора у складі Південного-Західного відділу Російського географічного товариства (1873–1876 рр.) та Наукового товариства імені Шевченка (1903–1911 рр.). Міжособистісні наукові зв'язки пов'язували М. Лисенка із О. Партицьким, В. Лукичем (Левицьким), О. Барвінським, Ф. Колесою та іншими вченими – представниками народовського табору українського руху Галичини.

Ще одним напрямом інтелектуальних комунікацій М. Лисенка у Галичині стали його контакти громадського спрямування, поява яких наприкінці XIX ст. хронологічно співпала із процесом політизації та партизації українського руху. Галицькі комунікації композитор залучав для популяризації української культури на міжнародній арені. Захоплений ідеєю представлення України на всесвітній виставці у Чикаго, у листі до В. Шухевича від 28 жовтня 1892 р. він ділився з колегою подробицями майбутнього заходу. Приставши на пропозицію російської оперної співачки, диригентки та фольклористки Євгенії Папріц-Ліньової, активної пропагандистки російської та української пісні, що на той час перебувала у концертно-хоровому турне у Сполучених Штатах Америки, М. Лисенко опікувався підготовкою музичного матеріалу для циклу публічних лекцій, присвячених українській народній музиці, з якими співачка виступатиме 1893 р. на Чиказькій виставці. За задумом організаторів музичні лекції проходитимуть під супровід “чарівного ліхтаря” - проєкційного апарату, світлини для якого М. Лисенко пропонував підібрати досконалому знавцю галицького народного костюма В. Шухевичу⁹⁹. Активні контакти поєднували М. Лисенка у справі перекладу та публікації Біблії українською мовою з фізиком, винахідником, публіцистом Іваном Пулюєм. Ще 1900 р. композитор звертався до нього за

⁹⁷ Лисенко, *Листи*, 416–417.

⁹⁸ Колесса, *Спогади про Миколу Лисенка*, 57, 60.

⁹⁹ Лисенко, *Листи*, 205, 210.

допомогою у налагодженні зв'язку з Британським біблійним товариством, плануючи закінчити справу, розпочату Василем Тарнавським. За сприяння І. Пулюя, який взяв на себе медіацію з Лондоном та спільне з І. Нечуй-Левицьким доопрацювання українських перекладів Святого Письма, виконаних П. Кулішем, перше повне україномовне видання Біблії побачило світ у 1903 р.¹⁰⁰ Після особистого знайомства з оперним співаком Модестом Менцинським – солістом Стокгольмської королівської опери, який до репертуару своїх європейських концертів часто включав твори М. Лисенка, останній звертався 1904 р. до І. Франка, знаючи про його блискуче володіння німецькою мовою, з проханням здійснити фаховий переклад текстів Т. Шевченка, що склали більшість його композицій, німецькою. Такий переклад, на думку музикантів, мав сприяти популяризації української пісні в Європі¹⁰¹.

Розгалужена мережа міжособистісних комунікацій композитора в середовищі галицького народівства була задіяна ним у ході реалізації громадських ініціатив і в Наддніпрянській Україні. Так, разом із І. Белеєм він опікувався виданням альманаху, присвяченого Т. Шевченку та збором коштів на спорудження пам'ятника поету¹⁰². Восени 1904 р., входячи до складу оргкомітету з підготовки святкування 35-річчя творчої діяльності І. Нечуй-Левицького, М. Лисенко вів перемовини з І. Франком, К. Студинським, В. Шухевичем та іншими представниками галицького інтелектуального співтовариства щодо їх можливої участі у ювілейній програмі¹⁰³.

Підсумовуючи, варто зазначити синкретичний характер громадянських комунікацій М. Лисенка з галицькими народовцями, спрямованих на налагодження культурного діалогу між Наддніпрянщиною та західноукраїнськими землями, популяризацію української культури на міжнародній арені. Щільність і динамічність громадських контактів митця наприкінці XIX – на початку XX ст., обумовлена ходом суспільно-політичних процесів у підросійській Україні, зрушеннями у розвитку українського руху на Галичині, відповідала модерним запитам українського суспільства, що переживало активну фазу націєтворення. Інтелектуальні комунікації громадського спрямування стали продовженням попередніх мистецьких та наукових контактів, які пов'язували М. Лисенка з В. Шухевичем, І. Пулюєм, І. Белеєм та іншими народовськими лідерами Галичини.

Висновки. Таким чином, органічною складовою професійної та громадської діяльності М. Лисенка стала сформована ним розгалужена мережа багаторівневих інтелектуальних зв'язків із діячами українського руху на Галичині. Інтелектуальні комунікації, започатковані в період навчання композитора у

¹⁰⁰ Там само, 325, 326, 331, 332.

¹⁰¹ Там само, 386, 389.

¹⁰² Там само, 164–165.

¹⁰³ Там само, 389, 390, 391.

Лейпцизькій консерваторії, мали безперервний характер, динамічно розвиваючись протягом 1867–1912 рр. Засадничими підвалинами співпраці виступили ідейна близькість та світоглядна спорідненість М. Лисенка з представниками народовського табору українського руху Галичини. Яскраво виражений український характер контактів зумовив їх реалізацію через міжособистісні інтелектуальні комунікації митця з провідними представниками галицького культурного співтовариства та сумісні інформаційні практики у рамках науково-освітніх, культурних та громадських інституцій Галичини. Тісна співпраця на ниві українства пов'язувала М. Лисенка з Науковим товариством імені Шевченка, львівською “Просвітою”, мережею музичних та хорових товариств “Боян”, галицькими часописами “Правда”, “Зоря”, “Діло”, “Дзвінок” тощо. Насиченість та інтенсивність галицьких контактів визначалася впливом взаємопов'язаних зовнішніх чинників (місце перебування, суспільно-політичні обставини, наявність цензурних перепон, інтелектуальні запити українського суспільства тощо) та внутрішніх установок митця, які знаходили вираження в напрямках співпраці.

Змістовне наповнення інтелектуальних комунікацій М. Лисенка з галицькими народовцями дозволяє виокремити три основні вектори взаємодії: мистецькі, наукові та громадські контакти, синкретичне переплетення яких визначає динаміку зв'язків і домінування окремих напрямів на певних етапах. Так, у найвираженішому векторі інтелектуальних контактів композитора з галицьким народовством – мистецькій співпраці – динамічні фази припадають на другу половину 60-х рр. та останню чверть XIX ст., що пояснюється і станом музичного мистецтва та музикознавства на західноукраїнських землях, цензурними обмеженнями у розвитку української культури на підросійській Україні, і професійними музичними зацікавленнями самого митця. Найвищу інтенсивність і щільність другого напрямку інтелектуальних контактів – наукових комунікацій – відносимо до другої половини 70-х рр. XIX ст. та початку XX ст. Зберігши ідейну тяглість із мистецькими комунікаціями, наукові зв'язки, організаційно поєднані з Південно-Західним відділом Російського географічного товариства та Науковим товариством імені Шевченка, стали вираженням спільних дослідницьких зацікавлень М. Лисенка та галицьких народовців у сфері музикознавства та етнології. Органічним продовженням вказаних напрямів стали громадські комунікації, динамічний розвиток яких наприкінці XIX – на початку XX ст., обумовлюючись суспільно-політичними зрушеннями на українських землях, особливостями українського руху, сприяв формуванню національної ідентичності та єдності українців.

Аналіз міжособистісних зв'язків митця у рамках трьох напрямів галицько-наддніпрянських контактів сприяє визначенню основних фігурантів інтелектуальної мережі М. Лисенка, до числа яких відносимо близько 20 провідних громадських та культурних діячів – представників народовського табору українського руху Галичини. Щільність, інтенсивність і тривалість у часі

вказують на різнорівневий характер інтелектуальних зв'язків митця у галицькому народівському середовищі. До найближчого кола інтелектуального спілкування композитора належали А. Вахнянин, В. Шухевич, О. Барвінський, О. Нижанківський, Ф. Колесса, В. Лукич (Левицький), з якими М. Лисенка пов'язували постійні багаторічні комунікації. Міжособистісне спілкування, що мало пульсуючий характер, який пояснюється спільною участю в розрізних чи короткотривалих українських проектах, еднали митця з В. Барвінським, І. Пулюєм, І. Белеєм, О. Огоновським, І. Микитою, О. Партицьким, С. Людкевичем. Периферію інтелектуальних комунікацій М. Лисенка у Галичині становили епізодичні зв'язки з К. Студинським, Є. Желехівським, А. Крушельницьким, Й. Партицьким та І. Зілинським. Охоплюючи низку галицьких міст, серед яких Стрий, Бережани, Коломия, Дрогобич, Перемишль, Тернопіль, Станиславів, народівські контакти митця тяжіли географічно до центру галицького українства – Львова.

Особливістю зв'язків М. Лисенка у Галичині стало значне переважання епістолярних контактів над особистими зустрічами з народівцями, обумовлене територіальною віддаленістю, наявністю міждержавних кордонів та цензурною політикою австрійського і російського урядів. Особисте спілкування у Галичині обмежувалося нечастими робочими мандрівками композитора на західноукраїнські землі (1873, 1903 рр.) та транзитними зупинками (1867, 1868, 1869, 1912 рр.). Нагодою для налагодження інтелектуальних зв'язків з народівцями у Наддніпрянщині стали III Археологічний з'їзд (1874 р.), фольклорні експедиції Ф. Колесси (1908 р.) та І. Зілинського (1911 р.), а також приватні візити галицьких гостей до оселі М. Лисенка. Розгалужена мережа інтелектуальних зв'язків композитора з провідними діячами народівства Галичини сприяла поступу у формуванні українського світогляду та національної ідентичності. Культурницька діяльність митця зробила помітний вклад в процеси націє- та державотворення, ставши однією із підвалин української соборності.

**MYKOLA LYSENKO'S INTELLECTUAL TIES
WITH THE GALICIAN NARODOVTSIS
(SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY OF THE 20TH CENTURY)**

Natalia MISHCHANCHUK
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of History of Ukraine,
72 Gagarin Ave., 49100, Dnipro, Ukraine

The article examines the network of intellectual contacts of the famous composer, folklorist, conductor, pianist, teacher, public figure Mykola Vitaliyovych Lysenko, who connected him with the Galician narodovtsis. We see the urgency of this topic in rethinking the contribution of intellectual communities in shaping the Ukrainian worldview, spreading ideas of national unity and conciliarity, increasing interest in the intellectual history of the second half of 19th – early 20th century, accompanying

the consolidation of modern Ukrainian nation at the present stage. The aim of the research is to reconstruct M. Lysenko's network of intellectual communications with leading representatives of the narodovstvo in Galicia in the context of his artistic, scientific-educational and public activities. Based on a wide source base of epistolary materials, art reviews and reviews of the composer's original works, press reviews of his concert and choral activities, memoirs of contemporaries, life biographies, as well as congratulatory messages, diplomas, anniversary dedications, obituaries, memoirs the formation and formation of intellectual communications of the artist in Galicia are considered, their intensity and direction during 1867-1912 is traced. The main directions of the composer's connections with the Galician-Ukrainian intellectual environment are determined, in the content of each of them is analyzed. The characteristic features of the directions are indicated. In particular, in the most pronounced vector of the composer's intellectual contacts with the Galician narodovstvo – artistic cooperation – dynamic phases occur in the second half of the 60's and last quarter of the 19th century, which is explained by the state of music and musicology in Western Ukraine, censorship restrictions on the development of Ukrainian culture in sub-Russian Ukraine, and the professional musical interests of the artist himself. The highest intensity and density of the second direction of intellectual contacts – scientific communications – is attributed to the second half of the 70s of the 19th century and early 20th century. Preserving ideological longevity with artistic communications, scientific connection, organizationally connected with the South-West Department of the Russian Geographical Society and the Taras Shevchenko Scientific Society, became an expression of common research interests of M. Lysenko and Galician narodovtsis in musicology and ethnology. An organic continuation of these areas were public communications, the dynamic development of which in the late 19th – early 20th century, due to socio-political changes in Ukrainian lands, features of the Ukrainian movement, contributed to the formation of national identity and unity of Ukrainians. Particular attention is paid to the Ukrainian nature of intellectual cooperation and information practices of the artist, ideological and worldview affinity with representatives of the narodovsky directly of the Ukrainian movement in Galicia. The dependence of the dynamics and saturation of contacts on the interaction of internal factors – areas of relations – and external influences (location, censorship barriers, intellectual needs of Ukrainian society, etc.) is proved. The originality and scientific novelty of the article lies in the formulation and development of insufficiently researched plot of Ukrainian history of the second half of the 19th – early 20th century, actualization of the role of Ukrainian intellectuals in shaping the national worldview and identity. Conclusions are made on the significant contribution of M. Lysenko to the progress of Ukrainian nation-building and state-building, the formation of the foundations of modern Ukrainian conciliarity.

Keywords: intelligent network, intellectual communications, Galician-Ukrainian intellectual community, ukrainian intelligentsia, information practices, Ukrainian relations, narodovstvo.